

Bir Sürgün Hikâyesi: Maverâünnehir'deki Marâşîler

Derya Coşkun*

(ORCID ID: 0000-0001-7161-5430)

Makale Gönderim Tarihi
07.02.2019

Makale Kabul Tarihi
01.03.2019

Özet

Bir topluluk ya da siyasi teşekkülün kendi toprakları dışında başka bir yere zorla gönderilmesi olarak tanımlanan sürgün, yıllarca varlığını sürdürdüğü vatanından her türlü siyasî ve dinî yaşamışlıklarını bırakarak uzaklaşma zorunluluğunu, beraberinde getirmiştir. Bu durum sürgüne maruz kalan devletler ve kişiler için psikolojik bir darbedir. Özellikle sürgüne maruz kalmış toplumlardaki ağır buhran, onların asimile olarak zamanla hem benliklerine hem de topraklarına yabancılaşmayı normalleştirmiştir. Psikolojik savaş niteliğinde değerlendirebileceğimiz bu durum, tehlike oluşturacak yapı ve kişileri ortadan kaldırmayı başarırken arkasında bıraktığı yıkıntılar noktasında da yüzyıllarca etkisini hissettirmiştir. Bu bağlamda Mâzenderân'da hüküm süren Marâşîlerin sürgün hikâyeleri, özellikle Şîâ'ya vurulan büyük bir darbedir. Şîâ ideolojisi çerçevesinde siyasi bir kimlik oluşturan Marâşîler, inançları noktasında sürekli eleştirilerek değersizleştirilmişlerdir. Bu nedenle makale onların sürgün edilişlerini konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Marâşî, Timur, Sürgün, Şîâ, Mâveraünnehir.

A Story of Exile: Marashis of Transoxiana

Abstract

The most sorrowful experience for a community or political formation is their exile from their own land. Being forced to leave one's homeland where one has existed for years after all kinds of political and religious experiences is certainly a psychological trauma for those states or individuals who are exposed to such a situation. Especially the heavy depression suffered by exiled societies have often led them to assimilation in time, and normalised their estrangement from both their identity and their land. This situation,

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, dcoskun25@gmail.com.

which can be described as psychological warfare, often leads to elimination of establishments and persons which could pose a threat, and destructive effects are felt for centuries. In this context, the exile story of Marashis that reigned in Mazandaran is a heavy blow inflicted on Shia. Marashis, who had formed a political identity based on Shiite ideology, were continuously criticised for their beliefs, and trivialised. The current article addresses their sorrowful exile.

Keywords: Marashi, Timur, Exile, Shia, Transoxiana

Marâşîlerin Kimliği Meselesi

Marâşî devleti, XIV. yüzyılda Horasanda kurulan Serbedârilerden¹ etkilenerek onların Şiâ öğretilerini ilke edinen Seyyid Kıvameddin Marâşî tarafından kurulmuştur. Şiâ şeyhlerinden olmak isteyen ve bunu başarmak için uzun mücadeleler veren Şeyh Kıvâmeddin, Mâzenderân'da kurduğu bu devlet sayesinde dinî kimliğini siyasi teşekkülle taçlandırmış, Serbedârîlerin Mâzenderân uzantısı olarak kabul edilmişlerdir. Zira Serbedârî şeyhlerinden Şeyh Halife ve Şeyh Hasan Cevrî'nin Şiâ üzerine öğretilerini kendine rehber edinerek aynı yoldan devam eden Seyyid Kıvâmeddin, zamanla bu amacına ulaşmış ve dinî nüfuzunu siyasi bir temele oturtarak Mârâşîler adında bir devlet

¹ Horasan'ın Sebzevar şehrini merkez edinerek kurulmuş bir devlet olan Serbedârîler, *Serbedârî Hareketi* adını verdikleri isyan girişimleriyle zamanın yöneticilerine karşı faaliyetlerde bulunarak hareketin Horasan kolunu oluşturmuşlardır. Onlar çıkmış oldukları bu yolda, sosyal adalet ve eşitliği sağlamayı amaç edinerek kendileriyle aynı kaderi paylaşan hanedan ve topluluklara örnek teşkil etmişlerdir. Serbedârîler, kökenleri itibariyle anne tarafından Bermekîlere; baba tarafından ise İmam Hüseyin'e (a.s) dayandırılmış İran asıllı bir devlettir. Onlar etki ve sonuçları bakımından geniş bir alanda hissedilen Serbedârî hareketinin ana karakteri olmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için Bkz; Seyyid Alinakî Emin, *Târîh-i Sebzevar*, (Düzenleyen: Seyyid Hasanî Emin), İntişârât-i Dâiretu'l Maârif-i İslamî, Tahran, 1382ş., 32; Ali Eminzâde, *Conbeşha-i Şî' der Târîh-i İran*, İntişârât-i Ümid Mehr, Sebzevar, 1384, s. 69; Resul Rızavî, "Mehdeviyet der Miyan Serbedârân", *Mecelle-i Meşrukî Mevud*, 3, Payız 1386, s. 108; Beatrice Forbes Manz, "Military Manpower in Late Mongol and Timurid Iran", *Cahiers d'Asie Centrale L'heritage Timouride: Iran-Asie Centrale-Inde*, CXVe-XVIIIe siècles, 3/4, 1997, s. 46. Erdoğan Merçil, "Serbedârîler", *TDVİA*, XXXVI, s. 549; Şahin Ahmetoğlu, "Serbedârî Hareketi ve Temel Görüşleri", *Mezhep Araştırmaları*, VII/1 Bahar 2014, s. 130; Derya Coşkun, *Serbedârî Devletinin Siyasî, İctimaî ve İktisadî Tarihi (1336-1382)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2016.

kurmayı başarmıştır. O bu devleti kurarken halkın desteğini almak için onların dini, iktisadi ve siyasi beklentilerini bilerek hareket etmiştir. İlhanlı hâkimiyetinin bu coğrafyada görülmesi ve sonrasında yaşanan iktisadî buhran, halkı farklı arayışlara itmiştir. Gazan Han'ın reformları bir dönem halkın rahat etmesini sağlasa da bu durum uzun sürmemiş reformların devamlılığı olmadığı için halk, bir kurtarıcı arayışı içine girmiştir².

Marâşîlerin ilk hükümdarı kaynaklarda soyu Hz. Ali'nin torunu olarak geçen Kıvâmeddin Marâşîdir. Şeyhlik payesi alarak Mâzenderân'a gelen Seyyid Kıvâmeddin, ilk olarak Âmül'de bulunan Dâbu köyüne gelmiş³ ve burada halk tarafından bilgili ve saygı değer biri olarak görülmüştür⁴. Mâzenderân'ın yerel hanedanlarından Kiyâ Çelâvilerin Seyyid Kıvâmeddine biat etmesi, halkın ona olan güvenini arttırmıştır⁵. Bu nedenle Mâzenderân halkı onun müriti olmak için adeta yarışa girmiştir⁶.

Seyyid Kıvâmeddin, Marâşî devletini kurduktan sonra bir kenara çekilmiş devletin tüm siyasi işlerini oğullarına bırakmıştır. Kendisi de dinî lideri olduğu Şîliğin geniş kitlelere ulaşması için vaazlar vermiştir⁷. Marâşîlerin devlet kurmalarını tetikleyen kişi, Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'dır. Zira onun seyitlere ve onların inancına karşı sert tutum içinde olması ve akabinde Perçin-i Celâlek Mâr⁸ Savaşının yapılması Marâşîlerin ortaya

² Abdurrafi Hakikât, *Tarih-i Conbiş-i Serbedaran ve Diger Conbişha-yi İraniyan der Kurun-u Heştom Hicri*, İntişarat-ı İlmî, Tahran, 1363, s. 139

³ Seyyid Muhammed Ali Şehrîstânî, *Serbedârân-ı Horasan ve Mâzenderân, Çaphane-i Sîtare*, Tahran, 1375, s. 119-120.

⁴ Seyyid Zahirüddin b. Seyyid Nasirüddin Marâşî, *Tarih-i Taberistan Rûyan ve Mâzenderân*, (Tsh. Muhammed Hüseyin Tesbihi), Müessese-i Matbuat-i Şarki, Tahran, 1345. s. 165-166; İsmail Mehcuri, *Tarih-i Mâzenderân*, C. II, İntişarat-ı Tus, Tahran 1380. s. 15; Şehrîstânî, *a.g.e.*, s. 118.

⁵ Seyyid Kıvâmeddin'in Şîâ üzerine icraatlarının Zeydilik ile yakından bir bağlantısı vardır. Kaynaklar onu Zeydî ideolojisinin Mâzenderân'daki yansımaları olarak değerlendirmişlerdir. Bkz; Seyyid Kazım Ruhânî, "İnikâs-ı Nizhet-i Serbedârân der Cihan-ı İslâm", *Keyhân-ı Endişe*, S. XXX, 1369, s. 96.

⁶ Şehrîstânî, *a.g.e.*, s. 122-123. Marâşî, *a.g.e.*, s. 120; Hakikât, *a.g.e.*, s. 257.

⁷ Marâşî, *a.g.e.*, s. 183; Hakikât, *a.g.e.*, s. 261; Şehrîstânî, *a.g.e.*, s. 133; Seyyid Kıvâmeddin'in Seyyid Abdullah, Seyyid Kemalüddin, Seyyid Rızaüddin, Seyyid Fahrüddin, Seyyid Zahirüddin ve Seyyid Nasirüddin adlarında yetişkin altı oğlu vardır.

⁸ Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb ve Seyyid Kıvâmeddin arasında 1359 yılında gelen bir savaş olup savaşın yapıldığı yerin adına izafen bu ad verilmiştir. Bkz; Marâşî, *a.g.e.* s. 179.

çıkış süreçlerini hızlandırmıştır. Kiyâların bakış açısına mukabil Şiâ'nın tehlike altında olduğunu düşünen Seyyid Kıvâmeddin, Şiâ'nın siyasi bir temele oturtulması gerektiğinin farkındadır. Kendi adına izafen Sâdât-ı Marâşîler adıyla anılan devlet, Seyyid Kıvâmeddin'in bu coğrafyada ilk dini lider kimliğiyle ortaya çıkması açısından ayrıca önem taşımaktadır.

Seyyid Kıvâmeddin, ülke topraklarını altı oğlu arasında paylaştırmıştır. Seyyid Kıvâmeddin oğullarından Seyyid Abdullah'ın yönetici olmasını istemiş fakat Abdullah, babası gibi sadece dinî işlerle uğraşmak istediğini belirttiğinden Seyyid Kemaleddin, yönetici olarak tayin edilmiştir. Seyyid Rızaüddin de Âmül'de emir olarak görevlendirilmiştir⁹.

Timur'un Mâzenderân Seferi

Timurun Mâzenderân'a geliş sürecine kadar Marâşîler, Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb ve Kiyâ Celâlîlerle mücadele içinde olmuşlar ve topraklarını genişletmişlerdir¹⁰. Onların mağlubiyetiyle sıra Esterâbâd emiri Emir Velî'ye gelmiştir. Bu mücadeleler devam ederken tarih sahnesine çıkan Timur, tüm dengeleri değiştirmiş Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın oğlu İskender Şeyhî'nin¹¹ baskısıyla Mâzenderân'a sefer hazırlığı içine girmiştir. İskender Şeyhî, atalarını öldüren seyitlerden intikam almak amacıyla Timur'u Mâzenderân seferine yönlendirmiştir. Bu bağlamda Marâşîler üzerine yapılacak olan sefer için ilk olarak Esterâbâd'ın alınması

⁹ Şehristânî, *a.g.e.*, s. 135-137; Hüseyin Mir Caferi, "Hamle be Mâzenderân ve Avamil-i Sûküt-u Marâşî", *İsfahan Üniversitesi Edebiyat ve İnsani İlimler Fakültesi Dergisi*, S. XXXVI-XXXVII (Bahar-Yaz) 1383, s. 23.

¹⁰ Toga Timur'un saf dışı kalmasından sonra Mâzenderân'ın doğusunda kalan Cürçân, Serbedârî hâkimiyetine geçmiştir. Toga Timur'un eski kumandanlarından olan Şeyh Ali Hindü'nün oğlu Emir Veli, Serbedârîleri mağlup ederek Cürçân, Bistam, Damgan, Simnan ve Firuzkûh'u içine alan bir devlet kurmayı başarmış ve buradaki Serbedârî hâkimiyetine son vermiştir. Bkz; Kemalüddin Abdürrezzak Semerkândî, *Matlaü's-Sadeyn*, C. I, (Tsh. Abdü'lHüseyin Nevaî), Pejuheşgah-ı Ulum-u İnsanî ve Mütalaat-ı Ferhengî, Tahran, 1383hş. s. 367; Viladimir Minorsky, "Tuga Timur", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. XII/I, MEB Yayınları, İstanbul, 1979, s. 481; Mehcuri, *a.g.e.*, s. 25.

¹¹ İskenderi Şeyhî, Marâşî seyitlerinin elinden kurtularak Serbedârî hükümdarı Hoca Necmeddin Ali Müeyyid'in yanına gitmiştir. Böylece bir süre Sebzevâr'da kalan İskenderi Şeyhî, sonrasında Gıyaseddin Pir Ali Kert'in hüküm sürdüğü Herât'ta ikamet etmeye başlamış Timur'un Herât'a girmesiyle ona tabiiyetini bildirmiştir. İskenderi Şeyhî, Timur'un hizmetine girerek Mâzenderân'ı alması hususunda onu tahrik etmiştir. Bkz; Yakûb Ajend, *Kıyam-ı Şif Serbedârân*, Tahran, 1363/1985, s. 313.

gerekliliğine inan Timur¹², Emir Veli'ye itaat etmesi hususunda çağrıda bulunmuştur¹³. Timur'un gücünden çekinen Emir Veli, ona itaat arz ederek zaman kazanmaya çalışmıştır. Zira onun amacı ülkesinin güvenliğinin arttırarak bu mücadelede yanında yer alacak ittifak bulmaktır¹⁴. Esterâbâd'a gelen Timur, Emir Velî'nin itaat etmesi üzerine geri dönmüştür. Böylece zaman kazanan ve planladığı şekilde hazırlıklarını tamamlayan Emir Velî, Timur'a itaat etmeyeceğini bildirmiş Timur ikinci kez Esterâbâd'a gelmek durumunda kalmıştır. Böylelikle Esterâbâd'ı topraklarına katan Timur¹⁵, buranın yönetimine Toga Timur'un oğlu Lokman'ı atamıştır¹⁶. Bu önemli bir gelişmedir zira Moğolların devamı olan Toga Timurlular, Timur hâkimiyeti altında bölgede söz hakkına sahip olmuşlardır.

Timur ilk aşama olan Esterâbâd'ı ele geçirerek buranın valiliğine Pirek Padişah adında birini getirmiş ve Mâzenderân'a yapacağı sefer için gereken alt yapıyı oluşturmuştur. Durumdan haber olan Marâşîler, Timur'un gücünden çekindikleri için onun adına para bastırıp hutbe okutmuşlardır¹⁷. Hatta Seyyid Gıyaseddin değerli hediyelerle Timur'un yanına gönderilmiş¹⁸ Timur için önemli bir kişi olan Seyyid Bereke aracılığıyla Timur'un yanına gelen Gıyaseddin, gereken hürmeti görememiştir¹⁹. Gerek Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın oğlu İskender Şeyhî'nin seyitlere bakış açısı gerekse onların Şiâ olmaları bu durumu açıklar niteliktedir. Zirâ Timur Sünnî olmakla beraber Şiâ'dan ve ona biat eden kesimden haz etmemektedir. Bu olaylar Timur'un Mâzenderân

¹² Şehristanî, a.g.e., s. 170.

¹³ Timur Esterâbâd emiri Emir Veli'ye mektup yollayarak kendisine itaatini bildirmesini istemiş fakat Emir Veli bu durumdan rahatsız olmuş Ahmed Celâyir ve Şah Şûca'ya Timur'un tarafına gönderdiği mektuba mukabil ittifak çağrısı yapmıştır. Bu çağrıdan istediği sonucu alamayan Emir Veli, Timur'un itaat talebini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bkz; Ahmed b. Muhammed b. Abdullah İbn Arabşah, *Acâibu'l-makdûr fi nevâib-i Teymûr*, (Çev.: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2012, s. 74-75.

¹⁴ Nizameddin Şâmî, *Zafernâme*, (Çev.: Necati Lugal), TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 102-105; Mir Caferi, a.g.m., s. 24.

¹⁵ Osman Gazi Özgüdenli, "Marâşîler", *TDVİA*, C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 37.

¹⁶ Marâşî, a.g.e., s. 224; B. Forbes Manz, *Timurlenk*, (Çev. Zuhâl Bilgin), Kitap Yayınları, İstanbul, 2006, s. 98.

¹⁷ Şâmî, a.g.e., s. 117.

¹⁸ Ajend, a.g.e., s. 313; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 12.

¹⁹ Marâşî, a.g.e., s. 224; Şehristanî, a.g.e., s. 172; Mehcuri, a.g.e., s. 26; Mir Caferi, a.g.m., s. 24; Ajend, a.g.e., s. 314.

seferine çıkması hususunu gündeme getirmiş ve sefer artık zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda Timur İskender Şeyhî'nin de etkisiyle 792/1389'da Mâzenderân seferine çıkmıştır. Askeri anlamda çok güçlü olmayan Marâşîler, Timur'un gücünün farkında olmakla beraber Seyyid Gıyasüddin'i değerli hediyeler ve bir mektupla Timur'un yanına bir kez daha yollamışlardır²⁰. Mektupta; *Biz, bu Mâzenderân ormanını mesken edinip, devleti dua ile koruyan bir grup seyidiz. İskenderi Şeyhî'nin babası velinimetine ihanet edip, onun ölüm fermanını çıkardığı, onun haddi olmayan işlere kalkıştığı, şeriatı aşağıladığı, bir sürü pis ve dine aykırı işler yaptığından, takdir-i ilahi, Çelâvîler'in zulmünü durdurmak ve halkı, zâlimlerin zulmünden kurtarmak için Mâzenderân vilayetinin bizim elimize geçmesini sağladı. Şu anda, naciz bendeniz bir süredir Mâzenderân ormanında atalarımızın yolunu izleyerek, halkla, adaletin ve insafın gerektiği davranışların riayet edilmesine çalışmakla birlikte, iktidarlı padişahların kurdukları devletlerin daim olması için, dua etmekteyim. Tek dileğim şudur ki lütfunuzu bu fakirden esirgemeyin. Bizim elimizden dua etmekten başka bir şey gelmez*²¹ ifadeleri yer almakta olup İskender Şeyhî'nin kendilerine haksızlık yaptığı yazmaktadır. Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın adaletsiz ve zalim bir yönetici olduğuna vurgu yapan Seyyid Kemaleddin, Timur'un bu seferi yapmaması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Timur mektubu dikkate almayarak Seyyid Gıyaseddin'i zindana attırmıştır. Seyyid Kemaleddin, Timur'la mücadele edecek güçte olmadıklarını biliyordu. Bu nedenle savaşın gerçekleşmemesi için çok çaba sarf etmiş fakat başarısız olmuştur. Onların bu konuda başarısız olmalarında elbette İskender Şeyhî'nin etkisi çok büyüktür. Rüstemdar bölgesini alan Timur, burayı tedbir amaçlı Gavbargan hanedanı bakiyelerinden olan Melik Sadüddeve Tûs'a bırakmıştır. Melik Sadüddeve her ihtimale karşı ikiyüzlü bir siyaset izleyerek hem Seyyid Kemaleddin hem de İskender Şeyhî'nden yana bir politika izlemek suretiyle kendini her iki durumda da garanti altına almak istemiştir. Bu durum savaşın nerde yapılacağı mevzusuna açıklık getirmiş ve Melik Sadüddeve'ye güvenemeyen seyitler savaşın kendi idareleri altında bir noktada yapılmasına karar vermişlerdir. Bu sırada Pirek Padişah

²⁰ Özgüdenli, "Mar'aşîler", s. 37.

²¹ Marâşî, *a.g.e.*, s. 225; Mir Caferi, *a.g.m.*, s. 24-25.

Esterâbadî, kız kardeşini Seyyid Kemaleddin'in oğlu Seyyid Eşrefle evlendirmiş ve Marâşîlerle dostluk ve akrabalık ilişkisi kurmuştur. Buna rağmen Pirek Padişah bu mücadelede Timur'un yanında yer almıştır²².

Mâhâneser (ماهانه سر) Savaşı

Hazar denizine yakın Âmul şehrinde olan Mâhâneser, tepe üzerinde bulunan bir kalenin adıdır. Yoğun ormanlık alanlarla kaplı bu bölge korunaklı olmakla beraber Marâşîlerin kolaylıkla kendilerini savunabilecekleri mevziye sahiptir. Kaleyi tepenin başında bulunan bir su birikintisi üzerine inşa eden Marâşîler, kalenin kapı ve duvarlarını ahşap parçalarıyla kaplamışlar ve üstelik kalenin içine evler de inşa etmişlerdir²³. Marâşîler kalenin özelliğinden olsa gerek Âmul ve Sârî'deki hazineleri Mâhâneser kalesine getirerek Marâşî ailesinin ileri gelenleri de bu kaleye taşınmışlardır. Bu kaleye alternatif olarak Karatoğan (کرات وغانق)²⁴ bölgesi de savaş alanı olarak düşünülmüştür²⁵.

Marâşîlerin hazırlıklarının yanı sıra Timur da ordusunu cesaretlendirmek adına ulufe dağıtmış ve ormanlık alanda rahat ilerleyebilmek için baltacılar görevlendirmiştir²⁶. Ağaçların kesilmesiyle açılan yollara köprüler yapılmış bu sayede Timur'un ordusu, rahatlıkla Mâzenderân'da ilerleme imkânı bulmuştur²⁷. Güzergâh üzerindeki bataklıkların da kesilen ağaç ve yapraklarla doldurulması, ordunun işini daha da kolaylaştırmıştır²⁸. Timur, daha önce zindana attırdığı Seyyid Gıyasüddin'i de yanına alarak Marâşîlerin mukavemetini kırmayı amaçlamıştır²⁹. 14 Ekim 1392'de Karatoğan sahasında savaşan iki ordu, ilk karşılaşmada birbirlerine karşı üstünlük sağlayamamışlardır.

²² Marâşî, *a.g.e.*, s. 226.

²³ Ajend, *a.g.e.*, s.315.

²⁴ Karatoğan; günümüzde Sârî şehristanının Bihşehr kısmında yer alan bir köyün adıdır. Bkz; Muhammed Muin, *Ferheng-i Farsî*, C. VI, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran, 1388, s. 1454. Marâşî, *a.g.e.*, s. 228.

²⁵ Mehcuri, *a.g.e.*, s. 27-28; Şehristanî, *a.g.e.*, s. 176; Mir Caferi, *a.g.m.*, s. 25.

²⁶ Lokman'ın oğlu Pirek Padişah, Esterâbâd'dan göç ettiği sırada ormanlık ve dikenli bir alana düşmüş bunun üzerine Emir, dikenlerin toplanması ve yolların açılmasını emretmiştir. Bkz; Şâmî, *a.g.e.*, s. 155.

²⁷ Timur Mâzenderân'da elde ettiği bu tecrübe sayesinde Ankara Savaşında ağaçları kestirip yolları açmak suretiyle ordunun geçişini kolaylaştırmıştır.

²⁸ Şâmî, *a.g.e.*, s. 153-154; Şehristanî, *a.g.e.*, s. 177; Mehcuri, *a.g.e.*, s. 27.

²⁹ Şâmî, *a.g.e.*, s. 154.

Marâşî askerleri ormanlık alanda saklanmak yerine dağılmış böylece ortada ordu diye bir şey kalmamıştır³⁰. Marâşîler, savaşın ilk günü akşama kadar oklarını kullanarak Timur'un ordusunun harekete geçmesini engellemişlerdir³¹. Timur'un ordusunun gece baskın yapmasından korkan Marâşîler, sabaha kadar beklemekten yorgun düşmüşler bu durum onlar için dezavantaja dönüşmüştür. Savaşın ikinci günü Seyyid Kemaleddin ve Mevlana İmameddin Timur'dan aman dilemek³² suretiyle mücadelenin son bulmasını istemişlerdir³³. Timur bir şart ortaya atarak emirler ve kendine güvenen askerlerin karşılıklı vuruşmalarını istemiştir. Bu şart mucibince ilk olarak Timur, ortaya atılmış ve iki taraf arasında yapılan mübarezeyi Timur ve askerleri kazanmıştır. Marâşîlerden yaklaşık on seyit bu olay sırasında öldürülmüş ve Marâşîler onları gömmek için zaman kaybetmişlerdir³⁴. Savaşın ikinci gecesi Seyyid Kemaleddin bir taraftan yaralıların tedavisi ve ölümlerin gömülmesi emrini verirken, diğer taraftan emirlerle görüşüp bu durumdan kurtulmak için gece karanlığından istifade ederek ordugâhtan sessizce ayrılmalarına karar vermiştir. İskender Şeyhî'nin öngörüsü sayesinde Marâşîler bu planlarını gerçekleştirememişler ve İskender Şeyhî tek başına Marâşîlerden birçok kişiyi öldürmüştür³⁵. Verilen bu kayıplar neticesinde Seyyid Kemaleddin aralarından seçtiği kişilerden oluşan bir grubu Timur'un huzuruna göndererek barış talebinde bulunmuştur. Yanlarındaki hediyeleri Timur'a takdim eden seyitler Seyyid Gıyasüddin'in de serbest bırakılmasını istemişlerdir³⁶. Timur onu serbest bırakmanın yanı sıra Seyyid Kemaleddin'i karşısını oturtmuş ve aralarında şu konuşma geçmiştir:

³⁰ Marâşî, a.g.e., s. 226; Şehristanî, a.g.e., s. 177-178.

³¹ Marâşî, a.g.e., s. 228.

³² Savaşın seyri konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Marâşî, seyitlerin savaşın ikinci günü aman dilediğini yazarken Şâmî bu olayın savaşın üçüncü gününde gerçekleştiğini yazmaktadır. Bkz; Marâşî, a.g.e., s. 228; Şâmî, a.g.e., s. 155.

³³ Marâşî, a.g.e., s. 228-230; Şâmî, a.g.e., s. 155; Ajend, a.g.e., s. 316.

³⁴ Marâşî, a.g.e., s. 230.

³⁵ Marâşî, a.g.e., s. 230; Gıyasüddin Hândmîr b. Hâce Humâmüddîn Muhammed b. Hâce Celaliddin Muhammed el Huseynî, *Târîh-i Habîbu's-siyer fi Ahbâr-i Efrâd-i Beşer*, III, Tahran, 1380hş., s. 345.

³⁶ Şâmî eserinde Seyyid Gıyaseddin'in Seyyid Gıyaseddin'in savaşın başından itibaren serbest kaldığını ifade ederken Molla Şeyh Ali Gilanî onun savaşın sonunda serbest bırakıldığını söylemektedir. Bu konuda tam bir fikir birliği söz konusu değildir.

Ben sizin vilayetinize sizin malınız mülkünüz için gelmedim. Ben sizin mezhebiniz kötü olduğu için geldim. Yazık ki siz seyitlik (fakihlik) iddiasındasınız ama Müslümanlara lâıyk olmayan bir mezhebiniz var.

Seyyid buyurdu ki: Ey Mir! Neymiş bizim o kötü olan mezhebimiz?

Emir buyurdu ki: Siz sahabeye küfür ediyorsunuz ve Rafizi mezheplisiniz (dinden çıkmışsınız).

Seyyid buyurdu ki: Biz, babalarımız ve atalarımızın yolunu izlemiştir. Dolayısıyla eğer ki atalarımızın muhaliflerini kötölemişsek, galiba pek haksız sayılmayız! Ancak tuhaf olan budur ki sizin ve adamlarınızın meclislerinizde, daima bu kadar suç ve günah işlenirken, kanlar dökülürken, Müslümanlara saygısızlıklar yaparken ve mallarını çalarken, insanlara Emr-i be maruf ve nehy ez münker (iyi işleri emretme kötü işleri men etme)'e dair emirler veriyorsunuz. Oysaki bunları önce kendiniz ve çevrenizde olanların uygulaması gerekir. Önce sizin için farzdır, sonra halk için güçleri yettiği kadar. Bu da sizin hâdimlerinizin tarafından kendinize kadar hiçbir şekilde uygulanmadığına göre, başkalarını muhatap alıp, hesap sorabilir misiniz? Lafı zatmanın ne gereği var artık? Sizin gönlünüz nasıl isterse öyle yapılmasını buyurun.

Timur, o mecliste hazır bulunan İskender-i Şeyhî ve Sâdât'ın diğer muhalifleri olan âlimlere işaret ederek buyurdu ki: Ben ne yapayım? Bunlar, sizin yaptıklarınızın mezhep anlayışınızın kötü olduğunu söylüyorlar.

Seyyid buyurdu ki: Temelsiz ve gerçek dışı sözler sarf eden herkes boş konuşuyor. Bu âlimler neden Hazretinize söylemiyorlar ki an be an kaç la ilahe illallah, Muhammeden Resulullâh söyleyenin kanını sizin emrinizle döküp mallarını yağmalamışlar veya eğer söylemişlerse, neden siz onları kabul etmişsiniz de bizim hakkımızdaki söylediklerini kabul ediyorsunuz. Sizin böyle yaptığınızı iyi mi peki?³⁷

Timur, seyidin bu sözlerini duyduktan sonra, hayretler içinde kaldı ve onu meclisten çıkarıp dışarıya alınmasını emretmiştir. Şâmî'nin *Zafernâmesinde* konuyla ilgili olarak Timur'un halka bir konuşma

³⁷ Marâşî, a.g.e., s. 231.

yaptığını ve bu konuşma sonrasında da birçok kişinin eski batıl tarikatlardan dönerek İslam şeriatına girdiklerini ifade etmektedir³⁸.

Seyyid Kemaleddin barış yapmak zorunda olduğu için Timur'un bu çağrısını kabul etmek zorunda kalmıştır³⁹. Timur'un çağrısı üzerine bazı seyitler ehl-i sünnet olurken bazıları da bu çağrıyı dikkate almamıştır. Ehl-i sünneti kabul etmeyenler öldürülmüş seyitlerden birçok kişi de esir alınmıştır. İskender Şeyhî, Marâşîlere verilecek cezayı kendisinin vermesi gerektiğini Timur'a iletmiştir. Cevaben de Melik Sadüddevle'nin seyitlere düşmanlık beslediğini ifade eden Timur, huzuruna çağırdığı Melik Sadüddevle'ye neden intikam almak istediğini sormuştur. Melik Sadüddevle intikam almaktan vazgeçmiş olacak ki onların seyit olduklarını peygamber evladı olan seyitlerin her kim ki kanını dökerse kıyamet günü Allah onu Yezid'e yakın eder sözleriyle onlardan kimseyi öldürmek istemediğini belirtmiştir⁴⁰. Aldığı cevaptan memnun olan Timur, intikam ateşiyle yanan İskender Şeyhî'ne de tepki göstermiştir⁴¹.

Melik Sadüddevlenin seyit olanlarla olmayanları ayırt etmesini isteyen Timur'a cevaben Sadüddevle bunu yapabilecek bilinçte olmadığını bu işi en iyi yapacak kişinin İskender Şeyhî olduğunu ileri sürerek sorumluluğu üzerinden atmıştır. Seyitleri ayıran İskender Şeyhî, seyit soyundan olanları oturtmuş diğerlerini de ayakta bekletmiştir. Timur bu ayrışmadan memnun kalmamış olacak ki ordusuna sığınan Marâşî askerlerinden seyit olan ve olmayanları ayırmalarını istemiş seyit olmayan yaklaşık bin kişi öldürülmüştür⁴². Gemiler hazırlatan Timur, seyitleri Maveraünnehire götürerek Siran, Etrar, Kaşgar ve Harezmi gibi farklı şehirlere dağıtmıştır. Seyyid Kemaleddin eşleriyle beraber Harizm'e, oğulları Taşkent'e hanedan

³⁸ Şâmî, *a.g.e.*, s. 157.

³⁹ Marâşî, *a.g.e.*, s. 230; Şehristanî, *a.g.e.*, s. 181.

⁴⁰ Marâşî, *a.g.e.*, s. 232-233; Hândmîr, *a.g.e.*, s. 348.

⁴¹ Hândmîr, *a.g.e.*, s. 346-348.

⁴² Marâşî, *a.g.e.*, s. 233; Ajend, *a.g.e.*, s. 320; M. Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 96;

mensupları ise Semerkand'a gönderilmiştir⁴³. Böylece 1393 yılının Ağustos ayında Mâzenderân'daki Marâşî saltanati son bulmuştur⁴⁴.

Timur kaleyi ele geçirdikten sonra *bizim tasarrufumuza girmiş olan birçok padişahın hazinelerinin hiçbirini, Mâzenderân hükümdarlarının hazineleri kadar değildi! Benim babam, Seyyid Nasıreddin o zamanlar on iki yaşındaymış. Onun bana anlattığına göre; Timur'un hazinesine girmiş olan ganimetlerin, sadece Seyyid Kemaleddin'e ait olanları şunlardı: altı bin tane beyaz sürahi, iki yüz bin tane kızıl sürahi, yüz yirmi bin miskal altın parçaları ve altın eşyalar, üç yüz çeki gümüş, çini, teneke ve çivit kâselerin, kumaşların ve çeşitli eşyaların sayısı belli değildi. Aynı şekilde, Seyyid Reziyeddin ve Seyyid Fahreddin'in de mal varlıkları bu civardaydı. Âmul hocalarına gelince, mal varlıklarının hesabı bile yoktu*⁴⁵ şeklinde konuşması Marâşîlerin zenginlikleri hakkında önemli bir bilgidir. Zira İskender Şeyhî'nin Timur'u Mâzenderân hazinelerini öne sürerek sefere teşvik etmesi noktasında haklılığını ortaya koymaktadır. Marâşîlerin hazinelerine bakılacak olursa onların mazlum ve yoksulları koruma amaçlı geliştirdikleri siyasi duruşlarını kaybettikleri ortadadır. Muhtemelen onların bu şekilde davranmaları Seyyid Kıvâmeddin'in öldüğü döneme rastlamaktadır. Zira kaynaklar onun ölümünden sonra birçok seyitin dünya nimetlerine karşı aşırı bir bağımlılık yaşadıklarını yazmaktadır. Hatta Ajend eserinde onlardan bahsederken *yoksulluk büyüten zulümle yöneten bir devlet* ifadesini kullanmıştır⁴⁶.

Mâzenderân'dan Sürgün Edilen Marâşîler

Timur, 1392 yılında Mâzenderân'daki Seyyid Kıvâmeddin'in oğullarını mağlup ederek yöredeki Şîî halktan ve dervişlerden birçok

⁴³ Şâmî, *a.g.e.*, s. 156-157; Özgüdenli, "Mar'aşîler", s. 38; Aka, *a.g.e.*, s. 18; Beatrice Forbes Manz, *Timurlu İranında İktidar, Siyaset ve Din*, (Çev.: Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 166.

⁴⁴ Molla Şeyh Ali Gilanî, *Tarih-i Mâzenderân*, (Tsh. Manučebr Sütûde), Bünyad-ı Ferhengi İran, Tahran, 1352hş., s. 55. Mir Caferi, *a.g.m.*, s. 26; Osman Gazi Özgüdenli, *Ortaçağ Türk-İran Tarihi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006, s. 35; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu- Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 39.

⁴⁵ Marâşî, *a.g.e.*, s. 238 Hândmîr, *a.g.e.*, s. 364.

⁴⁶ Ajend, *a.g.e.*, s.319.

kişiyi öldürmüştür⁴⁷. Ayrıca Seyyid Kemaleddin ve ailesini Harzem'e gönderirken diğer aile fertlerini de Semerkand civarına yerleştiren Timur, bu davranışıyla onları kontrol altında tutmak istemiştir⁴⁸.

Timur, Sârî şehrini fethettikten sonra halkın öldürülmesi için emir vermiştir. Canını kurtarmayı başaranlar göç etmeye başlamışlardır⁴⁹. Karin Gûri adında bir kişi Sârî valiliğine getirilirken Âmul'un yönetimi de İskender Şeyhî'ne bırakılmıştır. Esir aldığı Marâşî seyitlerini Sârî'deki kaleye nakleden Timur, Marâşî hazinelerini de ele geçirerek hazinesine katmıştır. Değerli olmayan hazineleri de çukur kazdırarak aynı yere gömmeleri emrini veren Timur, öldükten sonra Marâşîler, bu hazineleri gömüldükleri yerden çıkarmışlardır⁵⁰.

Seyitlerden sadece üç kişi Timur'un elinden kaçmayı başarmıştır. Bunlar Seyyid Reziyeddin'in oğlu Abdülmuttalib, Seyyid Zeynelabidin'in oğlu Abdülazim ve Seyyid Kemaleddin'in kız kardeşiyle evli olan Hüseyinî Rekâbî'dir. Bu seyitler Gilân'a⁵¹ yerleşmişlerdir⁵².

Âmul'u yöneten İskender Şeyhî, ilk fırsatta Timur'a karşı isyan etmiş ve bölgenin dağlık kesimlerinden olan Firuzkûh'u karargâh edinmiştir. 1404 yılında Timur'un bölgeye gelmesiyle isyan bastırılarak İskenderi Şeyhî öldürülmüştür. Bu sefer sırasında Timur'un yanında bulunan isimler dikkat çekicidir. Zira bu kişiler, Seyyid Kemalüddin'in oğulları Seyyid Ali ve Seyyid Gıyasüddin'dir. Onların bu olayda yer alması

⁴⁷ Manz, *Timurlu İran'ında İktidar, Siyaset ve Din*, s. 166.

⁴⁸ Musa Şamil Yüksel, "Şahrüh'un Sünnî Canlandırma Siyaseti", *Tarih Okulu Dergisi*, V, Sonbahar 2009, s. 96.

⁴⁹ Marâşî, *a.g.e.*, s. 241; Köprülü, *a.g.e.*, s. 95.

⁵⁰ Marâşî, *a.g.e.*, s. 236.

⁵¹ Gilân, doğuda Mâzenderan batıda Doğu Azerbaycan kuzeyde Hazar Denizi ve Azerbaycan güneyde Zencan ile çevrelenmiştir. Sefidrûd nehri tarafından iki ayrı bölgeye ayrılan Gilân'da nehrin sağ tarafı Biyepîş (nehrin berisi) sol tarafına ise Biyepes (nehrin ötesi) olarak adlandırılmıştır. Biyepîş'in merkezi Lâhicân iken Biyepes'in merkezi ise Reşt'dir. Burası genellikle dağlar ve ormanlardan oluşan bir bölgedir. Bkz; Bertold Spuler, "Gilân", *El², (Fr.)*, C. II, ss. 1137-1138; Şemsettin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, C. V, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996, s. 3943-3945; Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme*, C. XXIII, s. 643-644; Cl. Huart, "Gilân", C. IV, *IA*, s. 782; Tahsin Yazıcı, "Gilân", *DİA*, C. XIV, ss.68-69. Cihan Aydoğmuşoğlu, "Gilân Sorunu ve Osmanlı-Safevi Devletleri Arasındaki Yazışmalar", *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXX, Sa. 49/Mart, Ankara, 2011, s. 2.

⁵² Ajend, *a.g.e.*, s. 321.

Timur'un seyitlere verdiği önemi açıkça göstermektedir. Öyle anlaşılıyor ki Timur, Marâşî soyundan gelen esir seyitleri faal olarak kullanmış ve seferlerde onların desteğini almıştır. 1399-1400 yıllarında ilk olarak Seyyid Kemaleddin ardından da sırasıyla Seyyid Reziyeddin ve Seyyid Fahreddin vefat etmişlerdir. Timur'un ölümünden sonra yönetimi Şahruh ele almıştır. Bu dönem Marâşî seyitleri için önemlidir. Zira Şahruh döneminde Mâzenderân'a geri dönmeyi başaran seyitler Toga Timur'un bakiyeleri ve Timurlu idarecilerin baskısına maruz kaldıklarından olsa gerek beklediklerini bulamamışlardır. Marâşî seyitleri Şahruh döneminde 1406-1407 yıllarında olmak üzere iki kez isyan etmişlerdir. Mâzenderân bu dönemden itibaren siyasi isyanlar ve çatışmaların ana merkezi haline gelmiştir. Bölgede Timurluların Karakoyunlular ile mücadeleleri süreklilik gösterirken Safevilerin Şah I. Abbas zamanında (1587-1629) bölgeye girmesiyle Mâzenderân'da yeni bir dönem başlamıştır⁵³. Marâşî Seyitleri aynı dinî kimliğe sahip Safevilerden güç alarak onların gölgesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir⁵⁴.

Sonuç

Mâzenderân Timur'un burada hâkimiyet tesis etmesine kadar geçen süreçte İlhanlı, Bâvendi, Pâdüşpânî, Kiyâ ve son olarak da Marâşîlerin idaresi altında kalmış bir coğrafyadır. Özellikle yerel hanedanların yaşam alanı olan bu bölge, elverişsiz iklim koşulları nedeniyle güçlü siyasi yapılara ev sahipliği yapamamıştır. Bu durum hem avantaj hem de dezavantaj olarak birçok mücadelenin yaşanmasına neden olmuştur. Sık bir ormanlık bölgeye sahip olması korunaklı bir bölge olmasını sağlarken genellikle savunma amaçlı yapılan kalelerin doğal malzemeye bağlı olarak ahşaptan yapılması dezavantaj olmuştur. Zira düşmanların rahatça bu kaleleri yakarak mücadelenin seyrini değiştirebilecekleri olası bir durumdur.

Marâşî devletini kurulmasıyla yerel hanedanların bölgedeki etkin güçleri son bularak Bâvendîlerin ortadan kalkmasıyla oluşan siyasi boşluk, Marâşîler vasıtasıyla doldurulmuştur. Onların Şiâ'ya

⁵³ Erdeşir Borzger, *Tarih-i Taberistan*, (Tsh. Muhammed Şükrî Fûmeşî), Neşr-i Resaneş, Tahran, 1388hş. s. 570-573; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara, 2006, s. 28-47, 109-118; Özgüdenli, "Marâşîler", s. 38.

⁵⁴ Ajend, *a.g.e.*, s. 322; Özgüdenli, "Mar'âşîler", s. 38.

yönelmeleri Sünni olan Timur'un bölgeyle yakından ilgilenmesini sağlamıştır. Sonunda Marâşîler ve Timur arasında meydana gelen mücadeleyi kazanan Timur, Mâzenderân'ı ele geçirmiştir. Marâşîlerin ortadan kalkmasını sağlayarak kalan bakiyelerin de bir daha tehdit oluşturmamaları için Mâveraünnehir bölgesine sürülmeleri Timur'un ilk yaptığı icraatlarının başında gelmektedir. Siyasi işlevlerini kaybeden Marâşîler'in Timur tarafından Maveraünnehir'e yerleştirilmeleri sürgünden farksız bir durum olmuştur. Zira var oldukları coğrafyadan çıkarak farklı bölgelere gitmek zorunda kalan Marâşîlerin memleket hasretleri Timur'un ölümüyle son bulsa da Şahrüh döneminde Mâzenderân'a giden Marâşîler aradıklarını bulamamışlardır. Sürekli siyasi teşekküllerin baskısına maruz kalan Marâşîler, Safevîlerin tarih sahnesine çıkışıyla Şîâ'ya olan eğilimlerinin de verdiği cesaretle onların içinde yaşamaya devam etmişlerdir.

Kaynakça

AHMETOĞLU, Şahin, "Serbedârî Hareketi ve Temel Görüşleri", *Mezhep Araştırmaları*, VII/1 Bahar, 2014, ss. 129-154.

AJEND, Yakûb, *Kıyam-ı Şîf Serbedârân*, Tahran, 1363/1985.

AKA, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara, 2000.

AYDOĞMUŞOĞLU, Cihan, "Gilân Sorunu ve Osmanlı-Safevi Devletleri Arasındaki Yazışmalar", *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXX, Sa. 49/Mart, Ankara, 2011, ss.1-12.

BORZGER, Erdeşir, *Tarih-i Taberistan*, (Tsh. Muhammed Şükrî Fûmeşî), Neşr-i Resaneş, Tahran, 1388hş.

COŞKUN, Derya, *Serbedârî Devletinin Siyasî, İçtimaî ve İktisadî Tarihi (1336-1382)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2016.

DİHHUDÂ, Ali Ekber, *Lugatnâme*, C. XXIII, ss. 643-644.

EL-MARÂŞÎ, Seyyid Zahirüddin b. Seyyid Nasirüddin, *Tarih-i Taberistan Rûyan ve Mâzenderân*, (Tsh. Muhammed Hüseyin Tesbihi), Müessese-i Matbuat-i Şarki, Tahran, 1345.

EMİN, Seyyid Alinakî, *Târîh-i Sebzevar*, (Düzenleyen: Seyid Hasanî Emin), İntişârât-i Dâiretu'l Maârif-i İslamî, Tahran, 1382ş.

EMİNZÂDE, Ali, *Conbeşha-i Şîf der Târîh-i İrân*, İntişârât-i Ümid Mehr, Sebzevar, 1384.

GİLÂNÎ, Molla Şeyh Ali, *Tarih-i Mâzenderân*, (Tsh. Manuçehr Sütûde), Bünyad-ı Ferhengi İrân, Tahran, 1352hş.

HAKİKÂT, Abdurrafi, *Tarih-i Conbiş-i Serbedaran ve Diger Conbişha-yi İraniyan der Kurun-u Heştom Hicri*, İntişarat-ı İlmi, Tahran, 1363.

HÂNDMÎR, Gıyasüddin Hândmîr b. Hâce Humâmüddîn Muhammed b. Hâce Celaliddin Muhammed el Huseynî, *Târîh-i Habîbu's-siyer fi Ahbâr-i Efrâd-i Beşer*, C. III, Tahran 1380hş.

HASAN-I RUMLU, *Ahsenü't-Tevârîh*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara, 2006.

HUART, Cl. "Gîlân", C. IV, *İA*, ss. 782.

İBN ÂRABŞAH, Ahmed b. Muhammed b. Abdullah, *Âcâibu'l-makdûr fi nevâib-i Teymûr*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2012.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Anadolu'da İslamiyet*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

MANZ, Beatrice Forbes, "Military Manpower in Late Mongol and Timurid Iran", *Cahiers d'Asie Centrale L' héritage Timouride: Iran-Asie Centrale-İnde*, CXVe-XVIIIe siècles, 3/4, 1997, ss. 43-55.

-----, *Timurlu İnanında İktidar, Siyaset ve Din*, (Çev.: Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

-----, *Timurlenk*, (Çev. Zuhâl Bilgin), Kitap Yayınları, İstanbul, 2006.

MERÇİL, Erdoğan, "Serbedârîler", *TDVİA*, XXXVI, ss. 549-550.

MEHCURÎ, İsmail, *Tarih-i Mâzenderân*, C. II, İntişarat-ı Tus, Tahran, 1380.

MİNORSKY, Viladimir, "Tuga Timur", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. XII/I, MEB Yayınları, İstanbul, 1979.

MİR CAFERÎ, Hüseyin "Hamle be Mâzenderân ve Avamil-i Sûkût-u Marâşî", *İşfahan Üniversitesi Edebiyat ve İnsani İlimler Fakültesi Dergisi*, S. XXXVI-XXXVII (Bahar-Yaz) 1383, ss. 17-36.

MUİN, Muhammed, *Ferheng-i Farsî*, C. VI, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran, 1388.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Maraşîler", *TDVİA*, C. XXVIII, Ankara, 2003.

----- *Ortaçağ Türk-İran Tarihi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006.

RİZAVÎ, Resul, "Mehdeviyet der Miyan Serbedârân", *Mecelle-i Meşrukî Mevud*, 3, Payız 1386, ss.99-110.

RUHANÎ, Seyyid Kazım, "İnikâs-ı Nizhet-i Serbedârân der Cihan-ı İslam", *Keyhân-ı Endişe*, S. XXX, 1369, ss. 90-108.

SÂMÎ, Şemsettin, *Kâmûsu'l-A'lâm*, C. V, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996, ss. 3943-3945.

SEMERKANDÎ, Kemalüddin Abdürrezzak, Matlaü's-Sadeyn, C.I, (Tsh. Abdü'lHüseyin Nevaî), Pejuheşgah-ı Ulum-u İnsanî ve Mütalaat-ı Ferhengî, Tahran, 1383hş.

SPULER, Bertold, "Gîlân", *EP*, (Fr.), C. II, ss. 1137-1138.

ŞÂMÎ, Nizameddin, *Zafernâme*, (Çev. Necati Lugal), TTK Yayınları, Ankara, 1987.

ŞEHRİSTANÎ, Seyyid Muhammed Ali, *Serbedârân-ı Horasan ve Mâzenderân, Çaphane-i Sitare*, Tahran, 1375.

YAZICI, Tahsin, "Gîlân", *DİA*, C. XIV, ss.68-69

YÜCEL, Yaşar, *Timur'un Ortadoğu- Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK Yayınları, Ankara, 1989.

YÜKSEL, Musa Şamil, "Şahruh'un Sünnî Canlandırma Siyaseti", *Tarih Okulu Dergisi*, V, Sonbahar 2009, ss. 85-125.